

■ وضعیت بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران براساس مؤلفه‌های مدیریت دانش

الهه روحی‌دل | نصرت ریاحی‌نیا

چکیده

هدف: رعایت مؤلفه‌های مدیریت دانش در زمینه‌های گردآوری، سازماندهی، نیروی انسانی، اشاعه، و نگهداری و حفاظت در بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران بررسی شده است.

روش/ رویکرد پژوهش: در این پژوهش پیمایش توصیفی است، و جامعه پژوهش شامل کلیه بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های سطح کشور است. در جامعه مورد پژوهش که شامل ۴۴ کتابخانه در سطح ایران است تمامی مسئولین بخش‌ها، کارشناسان و کارکنان مورد بررسی قرار گرفته‌اند و با استفاده از پرسش‌نامه، گردآوری اطلاعات انجام شده و در نهایت از نرم‌افزار آماری SPSS برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است.

یافته‌ها: میانگین به‌دست آمده از مؤلفه‌های گردآوری نسخ خطی ۳۷/۹۲ از ۴۵، سازماندهی نسخ خطی ۲۸/۹۰ از ۳۳، اشاعه اطلاعات نسخ خطی ۳۶/۱۱ از ۵۷، نیروی انسانی ۴۶/۷۴ از ۶۰، حفاظت و نگهداری نسخ خطی ۳۷/۲۲ از ۴۲، از میانگین مقایسه شده، در سطح کم و پایین تری قرار دارند.

نتیجه‌گیری: مؤلفه‌های مورد تحقیق در چند کتابخانه، متوسط، و در بسیاری از کتابخانه‌های در سطح کم رعایت می‌شود. برای رسیدن به وضعیت مطلوب پیشنهاد ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها

نسخه‌های خطی، مدیریت دانش، ایران

وضعیت بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران براساس مؤلفه‌های مدیریت دانش

الهه روحی دل^۱ | نصرت ریاحی نیا^۲

دریافت: ۱۳۹۱/۷/۶ پذیرش: ۱۳۹۱/۱۰/۱۱

مقدمه

نسخه‌های خطی به‌عنوان میراث مکتوب گذشتگان حاوی اندیشه‌های بشری و بخش مهمی در تاریخ کتاب و کتابداری در ایران و جهان هستند. سال‌های سال یافته‌های علمی بشر به‌عنوان میراث فرهنگی و تمدنی بشریت محافظت شده و آثار خطی که در عین آسیب‌پذیری، بسیار ارزشمند هستند به نسل‌های بعد منتقل شده‌اند. اگر تلاش عالمان و کتابدوستان در طی قرون متمادی نبود، بی‌شک این دست‌نوشته‌ها که بخشی از تاریخ علم در ایران و جهان هستند از بین می‌رفتند.

امروز در ارتباط با نسخ خطی ما با دو نگرش عمده مواجهیم. در نگاه سنتی، نسخه‌های خطی به‌عنوان آثار قیمتی و عتیقه در گوشه‌ای نگهداری و یا کنج موزه‌ای به نمایش گذاشته می‌شوند و یا با تمهیدات خاص و کمی دشوار در اختیار تعداد محدودی از علما و اندیشمندان قرار می‌گیرند. در نگرش دوم و جدید که متأثر از انقلاب رایانه‌ای و نفوذ فناوری اطلاعات در تمام عرصه‌های زندگی به‌ویژه زندگی فرهنگی است، ابزارهای مدیریت اطلاعات و مدیریت دانش به‌کار گرفته شد تا با استفاده از آنها امکان بهره‌گیری از این آثار ارزشمند فراهم شود و محققان و دانشمندان بتوانند با استناد به اندیشه و تفکر علمی گذشتگان به تولیدات علمی جدیدی بپردازند (مطلبی، ۱۳۸۹).

مدیریت دانش که صاحب‌نظران آن را اعمال مدیریت و زمینه‌سازی برای تبدیل دانش («نهان

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
erohi20@yahoo.com
۲. استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه خوارزمی

به عیان» و «انفرادی به جمعی» و بالعکس) دانسته‌اند، در داخل یک سازمان یا بین سازمان‌ها در قالب گردآوری، سازماندهی، به اشتراک گذاری دانش به‌عنوان یک سرمایه سازمانی در راستای دستیابی به اهداف سازمان قدم برمی‌دارد (حسن‌زاده، ۱۳۸۴). پرز^۳ (۱۹۹۹) معتقد است که مدیریت دانش عبارت از گردآوری دانش، قابلیت‌های عقلانی، تجربیات افراد یک سازمان و ایجاد قابلیت‌های بازایی برای آنها به‌عنوان یک سرمایه انسانی است. به عبارت دیگر مدیریت دانش بر ذخیره و به‌کارگیری دوباره اطلاعات تخصصی تأکید دارد (۱۹۹۹). کینگ^۴ (۱۹۹۹) یکی از کسانی است که مدیریت دانش را فرآیند ایجاد، سازماندهی، اشاعه و حصول اطمینان از درک اطلاعات مورد نیاز برای انجام یک کار تلقی می‌کند. مالهوترا^۵ کسی که بیشترین فعالیت را در سال‌های اخیر در زمینه مدیریت دانش داشته است و این مفهوم را از دیدگاه نظری تعریف می‌کند و مدیریت دانش را کمک به سازمان‌ها در یافتن راه‌های جدید بهره‌جویی از دانش عینی و ذهنی افراد سازمان به حساب می‌آورد (حسن‌زاده، ۱۳۸۳).

مدیریت دانش عنصری است که در این پژوهش به‌عنوان نگرشی هدفمند و ابزاری برای شناسایی، تهیه، توسعه، تحلیل، استفاده، ذخیره، اشتراک دانش، سازماندهی و بازایی پایگاه دانش سازمانی و تجربه‌های پراکنده در سازمان مورد توجه قرار گرفته تا دسترسی به دانش که پیوسته در حال تغییر است به هر صورت فراهم شود.

باتوجه به ورود کتابخانه‌ها به قرن بیست‌ویکم و استفاده مؤثر از مدیریت دانش، تغییر در ساختار کتابخانه‌ها، مدیریت مناسب کارکنان، بازنگری در آموزش کارکنان، بازنگری در خدمات، و بازنگری در معیارهای ارزیابی ضرورتی غیرقابل اجتناب شد (پریخ، ۱۳۸۲). این ضرورت قطعاً به فضای نسخ خطی نیز راه یافته است، زیرا سه موضوع عمده در زمینه مدیریت دانش یعنی یادگیری سازمانی، مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اسناد و فناوری‌های اطلاعاتی به‌خوبی مجموعه‌های خطی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد (گزنی، ۱۳۸۴).

در حیطه نسخ خطی، شناخت محتوایی نسخ و درک ضرورت یافتن حلقه‌های مفقوده تاریخ علمی و فرهنگی ایران و اسلام، گسترش مراجعه کارشناسان، محققان، دانشجویان تحصیلات تکمیلی به بخش‌های نسخ خطی در کتابخانه‌های دارنده نسخه‌های خطی را در پی خواهد داشت. به دلیل اهمیت نسخه‌های خطی، کتابخانه‌ها به فکر افتادند تا با کمک فناوری‌های جدید به رفع مشکلات متعدد در زمینه‌های گردآوری، سازماندهی، اشاعه اطلاعات، منابع انسانی، حفاظت و مرمت و... اقدام کنند. تولید میکروفیلم از آثار خطی و همچنین چاپ این آثار بر روی کاغذهای مخصوص، به تدریج امکان استفاده گسترده‌تر آثار خطی را برای مراجعان فراهم کرد. به دنبال آن، تولید دستگاه‌های پوششگر (اسکنر) جدید که امکان تولید تصویرهای با کیفیت را برای کتابخانه‌ها فراهم می‌کرد، سبب حضور این

3. Perez
4. King
5. Malhotra

دستگاه‌ها در بخش نسخه‌های خطی کتابخانه‌های بزرگ شد و به تدریج دسترس‌پذیری این آثار وارد مرحله جدیدی شد. بسیاری از کتابخانه‌ها با خرید این دستگاه‌ها، تولید نسخه الکترونیکی آثار خطی براساس تقاضای مراجعه‌کنندگان و پژوهشگران را در دستور کار خویش قرار دادند تا ضمن دسترس‌پذیر کردن آثار، از آسیب دیدن آنها نیز جلوگیری کنند. با این عمل امکان استفاده از نسخ خطی از طریق رایانه‌های شخصی پژوهشگران و در منزل و یا پشت میز کار آنها فراهم شد (مطلبی، ۱۳۸۹).

در ادامه برخی از کتابخانه‌ها تلاش کردند ضمن دسترس‌پذیر کردن این آثار، امکان دسترسی به این آثار را در محیط اینترنت نیز فراهم سازند. کتابخانه‌های بزرگ دارنده نسخ خطی تلاش‌های درخور توجهی در سال‌های اخیر انجام داده‌اند تا حداکثر استفاده از فناوری اطلاعات را در زمینه نسخ خطی داشته باشند، ولی هنوز با وضعیت مطلوب فاصله بسیاری وجود دارد. اگر کتابخانه‌های صاحب مجموعه‌های خطی بتوانند با استفاده از اصول مدیریت دانش به زمینه‌های بهتری در زمینه گردآوری، سازماندهی، اشاعه اطلاعات، دسترس‌پذیر کردن محتوای آثار در محیط اینترنت، اشتراک منابع و... دست یابند، به هم‌افزایی قابل ملاحظه‌ای دست خواهند یافت و این سرمایه‌های گرانبها در دسترس گروه وسیع‌تری از محققان قرار خواهد گرفت. باتوجه به اینکه تاکنون هیچ تحقیقی در خصوص ارزیابی وضعیت نسخه‌های خطی براساس مؤلفه‌های مدیریت دانش در ایران انجام نشده، تأکید این مطالعه بر بررسی وضعیت فعلی بخش‌های نسخ خطی در ایران و پاسخ‌گویی به میزان به‌کارگیری مدیریت موثر دانش در بخش‌های خطی کتابخانه‌های ایران است. لازم به ذکر است که در سال‌های اخیر توجه به مطالعات در حوزه نسخ خطی بیشتر شده و مطالعات موردی نیز در این زمینه انجام شده است که به اختصار به آنها اشاره می‌شود.

غلامحسین زاده خبیصی (۱۳۸۴)، هدف از پژوهش خود را بررسی میزان استفاده از فناوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخ خطی در ایران ذکر می‌کند. نتیجه تحقیق وی نشان داده است که اغلب کتابخانه‌های مورد بررسی، نسخه‌های خطی خود را دیجیتالی کرده‌اند. روحی دل (۱۳۸۵)، به بررسی اصطلاحنامه‌های موجود و ساختار آنها پرداخته و سپس به تعیین حدود موضوعات اصطلاحنامه نسخه‌شناسی اشاره دارد. در این پژوهش که برای نخستین بار در ایران انجام گرفته است، ساختار چهارپایه‌ای براساس نمونه‌های ارائه شده برای اصطلاحنامه نسخه‌شناسی پیشنهاد شده و نمونه‌ای برای طراحی اصطلاحنامه تدوین شده است. ناصری مالوانی (۱۳۸۵)، به مسئله حفاظت نسخ توجه کرده و قالب دیجیتالی را برای نسخ خطی پیشنهاد می‌کند. نگارنده همچنین به ضرورت آموزش نیروهای فعال در این بخش‌ها پرداخته است.

خوشبخت (۱۳۸۸) هدف از تحقیق خود را بررسی پیشینه‌های کتابشناختی بانک نسخه‌های خطی خانه کتاب و کتابخانه ملی ذکر می‌کند. یافته‌های تحقیق وی نشان‌دهنده این نکته است که فهرستنویسان این حوزه به برخی از عناصر کتابشناختی مانند: محل تألیف، شرح پدیدآورندگان و شناسه‌های افزوده توجه نمی‌کنند. همچنین یافته‌های تحقیق نشان از بالاترین میزان انطباق در عنصر زبان، و کمترین انطباق در عنصر پدیدآور دارد.

نازی (۱۳۸۹)، در پژوهش خود به بررسی وضعیت و تفاوت‌های موجود در فهرستنویسی و تلاش‌های قرن اخیر در ایران با تأکید بر پنج کتابخانه بزرگ: ملی، مرعشی نجفی، آستان قدس رضوی، مجلس شورای اسلامی و مرکزی دانشگاه تهران، که دارای مجموعه‌های غنی نسخ خطی اند پرداخته است. نتایج به دست آمده از پژوهش نشان داد فهرستنویسی موجود در ایران به سه دوره: سنتی، میانه، و مدرن قابل تقسیم است. همچنین مشخص شد در فهرستنویسی نسخ خطی در ایران، به غیر از ساختار کلی فهرست‌ها، در جزئیات فهرست‌نگاری و فهرست‌ها الگویی واحد وجود ندارد. بر این مبنا الگویی به همراه موارد و مقدمات لازم به عنوان مبنای ایجاد الگوی یکسان ملی، و به تبع آن ایجاد استاندارد ملی فهرستنویسی نسخ خطی پیشنهاد شده است. یزدان‌نیا (۱۳۸۹)، در تحلیل محتوای خط‌مشی دست‌رسی و ارائه خدمات بخش نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کشور و ارائه راهکار، به این نتیجه رسید که کتابخانه ملی با بیشترین شاخص و مؤلفه در بالاترین، و کتابخانه مرکزی با کمترین شاخص در پایین‌ترین رتبه قرار دارد. در نهایت یک الگو برای تدوین خط‌مشی واحد در زمینه تحقیق ارائه شده است. در خارج از کشور نیز مطالعاتی موردی درباره موضوعات مرتبط با نسخ خطی انجام شده که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

راسل^۶ (۲۰۰۴)، در پژوهش خود با عنوان «فهرستنویسی مجموعه‌های خاص» فرآیند فهرستنویسی مجموعه‌های خاص در کتابخانه‌های ARL را بررسی کرده است. وی معتقد است که فهرستنویسی مجموعه‌های خاص متناسب با فناوری و فرهنگ سازمانی قابل تغییر است. نتایج تحقیق راسل نشان می‌دهد که کتابخانه‌های مورد مطالعه روز به روز پیچیده‌تر شده و دچار تغییر سازمانی می‌شوند، لذا افزایش همکاری کارکنان و پیشرفت و آموزش در کار با این مجموعه‌ها ضروری است.

عبدالحمید بوجداد ام‌خادم^۷ (۲۰۱۰)، در تحقیق خود با عنوان «دستیابی رقومی به مواد میراث فرهنگی: نسخ خطی مراکش» به بررسی نسخه‌های خطی موجود در مراکش پرداخته و به بحث دیجیتال‌سازی و رقومی‌سازی مجموعه‌ها اشاره دارد. یکی از مسائل مهم در این بررسی تأکید بر رقومی‌سازی مجموعه‌های خطی به منظور دسترسی به مجموعه‌ها و جلوگیری از آسیب و تخریب آنهاست. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مراجعین به بخش‌های خطی و

6. russell
7. Abdolhamid Boujdad
M.kadem

همچنین دسترسی به اصل نسخه‌های خطی گرایش دارند. نگارنده بیان می‌کند که فناوری اطلاعات و ارتباطات در مراکش جدید است، لذا استفاده از آن در بخش‌های خطی هنوز رایج نیست؛ اما رقوم‌سازی نسخه‌های خطی امکان دسترسی سریع‌تر و یکپارچه را برای مراجعین فراهم می‌سازد.

باتوجه به تحقیقات انجام شده، هیچ‌یک از تحقیقات به‌طور خاص به موضوع مدیریت دانش در حوزه نسخ خطی نپرداخته‌اند. لذا باتوجه به اهمیت مدیریت دانش در کتابخانه‌ها، تبیین این موضوع در فضای نسخ خطی ایران امری درخور توجه است.

هدف از این پژوهش شناخت و ارزیابی وضعیت موجود بخش‌های خطی کتابخانه‌های ایران در مدیریت گردآوری، سازماندهی، اشاعه اطلاعات، منابع انسانی و حفاظت از دیدگاه مدیریت دانش است.

باتوجه به موضوع، پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به سؤال‌های زیر است:

۱. آیا بین مؤلفه گردآوری نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران با مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟
۲. آیا بین میانگین مؤلفه سازماندهی (مواد) نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران با مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟
۳. آیا بین میانگین مؤلفه اشاعه اطلاعات نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران با مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟
۴. آیا بین میانگین مؤلفه منابع انسانی بخش‌های نسخ خطی کتابخانه‌های ایران و استفاده از مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟
۵. آیا بین میانگین مؤلفه نگهداری نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران و رعایت مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش پژوهش

روش پژوهش پیمایشی توصیفی و ابزار پژوهش پرسشنامه است. پرسشنامه براساس مطالعه منابع مختلف و مشاوره با استادان تنظیم شده است. به دلیل اهمیت موضوع و اطمینان از صحت روایی^۸ آن قبل از توزیع، برای تعدادی از صاحب‌نظران و افراد آشنا به مباحث مدیریتی و نسخه‌های خطی در کتابخانه‌ها ارسال شد تا معایب احتمالی آن مرتفع شود. برای ارزیابی پایایی^۹ پرسشنامه از ضریب آلفا کرونباخ^{۱۰} (با ضریب ۰/۹۵) استفاده شده است. پرسشنامه با هفت مؤلفه اصلی شامل ۱۰۳ پرسش بسته و ۷ پرسش باز تنظیم شده است. به‌جز قسمت ویژگی‌های جمعیت‌شناسی پرسشنامه، در طراحی آن از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای شامل

8. Validity

9. Reliability

10. Cronbach Alpha test

گزینه‌های خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد استفاده شده است. تحلیل داده‌های پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس. (SPSS)، با تنظیم جداول توزیع فراوانی و محاسبه شاخص‌های آماری و آزمون χ^2 انجام شده است.

جامعه مورد مطالعه شامل مدیران، کارشناسان، مخزن‌داران، کتابداران و گروه‌های مرتبط با بخش‌های خطی کتابخانه‌ها هستند. جامعه پژوهش از کتابخانه‌هایی انتخاب شدند که دارای بخش خاصی برای نسخ خطی باشند و همچنین در این بخش‌ها کارمندانی مشغول کار باشند. این کتابخانه‌ها از فهرست نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و فهرست کتابخانه‌های معرفی شده در بانک اطلاعاتی نسخ خطی آقابزرگ تهرانی انتخاب شده است. لازم به ذکر است که در این مجموعه کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، حوزوی، مساجد، ملی و اختصاصی قرار گرفتند. در مجموع ۴۴ کتابخانه بررسی شدند و پرسشنامه‌ها به‌طور تصادفی بین کارکنان مرتبط با نسخ خطی توزیع و در مجموع ۷۲ پرسشنامه جمع‌آوری شده است. جدول ۱، آخرین آمار منتشر شده از مجموعه‌های نسخ خطی در ایران را براساس آمار منتشر شده نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نشان می‌دهد (محبوب، ۱۳۸۹).

نام مرکز	نسخ خطی		چاپ سنگی		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلام	۲۴۰۰۰	۱۳/۰۸	--	۰	۲۴۰۰۰	۷/۸۶
کتابخانه بزرگ آیت الله مرعشی	۳۱۰۰۰	۱۶/۹۰	۳۰۰۰۰	۲۴/۶۴	۶۱۰۰۰	۱۹/۹۹
کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران	۱۷۰۰۰	۹/۲۷	۹۰۰۰	۷/۳۹	۲۶۰۰۰	۸/۵۲
کتابخانه ملی	۲۵۴۰۰	۱۳/۸۴	۲۷۳۰۰	۲۲/۴۲	۵۲۷۰۰	۱۷/۲۷
سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی	۷۷۵۲۴	۴۲/۲۵	۳۸۴۶۹	۳۱/۶۰	۱۱۵۹۹۳	۳۸/۰۰
نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	۸۵۴۵	۴/۶۶	۱۶۹۷۴	۱۳/۹۴	۲۵۵۱۹	۸/۳۶
جمع	۱۸۳۴۶۹	۱۰۰	۱۲۱۷۴۳	۱۰۰	۳۰۵۲۱۳	۱۰۰

جدول ۱

توزیع فراوانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های مختلف کشور

یافته‌ها

در این بخش ابتدا ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و تحصیلات نمونه مورد مطالعه بررسی می‌شود، نتایج تحقیق در این زمینه نیز به اختصار بیان می‌شود.

در بررسی تحصیلات نمونه مورد پژوهش مشخص شد که ۴/۴ درصد گروه نمونه که بیشترین درصد را تشکیل می‌دادند دارای مدرک تحصیلی کتابداری بودند. بررسی مقطع تحصیلی گروه نمونه نیز نشان می‌دهد که ۳۳/۳ درصد لیسانس، ۴۳/۱ درصد فوق لیسانس و ۲/۸ درصد دارای مدرک دکتری بوده‌اند. بررسی نوع کار افراد در بخش‌های خطی در ایران نشان می‌دهد که ۴۱/۷ درصد گروه نمونه در بخش مدیریت به معنی مشارکت در همه امور بخش‌های خطی و ۳۰/۶ درصد گروه نمونه در بخش فهرست‌نویسی مشغول به خدمت بوده‌اند. سایر بخش‌ها مثل مخزن‌داری، فراهم‌آوری و اطلاع‌رسانی تعداد کمی را شامل شده است.

سؤال اول: آیا بین میانگین مؤلفه گردآوری نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران با مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطی استاندارد میانگین	میانگین مقایسه شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
گردآوری	۷۲	۳۷/۹۲	۱۴/۲۸۷	۱/۶۹۵	۴۵	-۴/۱۷۸	۷۱	۰/۰۰۰

جدول ۲

آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی وضعیت شاخص گردآوری

باتوجه به اینکه مقدار t محاسبه شده (-۴/۱۷۸) با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی دار است، بنابراین بین میانگین محاسبه شده (۳۷/۹۲) و میانگین مقایسه شده (۴۵) تفاوت معنی داری از لحاظ آماری وجود دارد. باتوجه به اینکه مقدار t منفی است، باید گفت مقدار میانگین محاسبه شده به معنی داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه شده) است. به عبارتی دیگر شاخص گردآوری و مجموعه‌سازی مجموعه‌های خطی در کتابخانه‌های مورد مطالعه به‌طور معنی داری در حد کمی رعایت شده است.

سؤال دوم: آیا بین میانگین مؤلفه سازماندهی (مواد) نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران با مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطی استاندارد میانگین	میانگین مقایسه شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
سازماندهی	۷۲	۲۸/۹۰	۱۱/۵۲۸	۱/۳۵۹	۳۳	-۳/۰۱۶	۷۱	۰/۰۰۴

جدول ۳

آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی وضعیت شاخص سازماندهی منابع خطی

باتوجه به اینکه مقدار t محاسبه شده $(۳/۰۱۶-)$ با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی دار است، بنابراین بین میانگین محاسبه شده (۲۸۷۹۰) و میانگین مقایسه شده (۳۳) تفاوت معنی داری از لحاظ آماری وجود دارد. باتوجه به اینکه مقدار t منفی است، باید گفت مقدار میانگین محاسبه شده به معنی داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه شده) است. به عبارتی دیگر شاخص سازماندهی مجموعه های خطی در کتابخانه های مورد مطالعه به طور معنی داری در حد کمی رعایت شده است.

سؤال سوم: آیا بین میانگین مؤلفه اشاعه اطلاعات نسخ خطی در کتابخانه های ایران با مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	میانگین مقایسه شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی داری
اشاعه اطلاعات	۷۲	۳۶/۱۱	۱۴/۹۲۷	۱/۷۵۹	۵۷	-۱۱/۸۷۵	۷۱	۰/۰۰۰

جدول ۴

آزمون t تک نمونه ای برای بررسی وضعیت شاخص اشاعه اطلاعات منابع خطی

باتوجه به اینکه مقدار t محاسبه شده $(۱۱/۸۷۵-)$ با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی دار است، بنابراین بین میانگین محاسبه شده (۳۶۱۱) و میانگین مقایسه شده (۵۷) تفاوت معنی داری از لحاظ آماری وجود دارد. باتوجه به اینکه مقدار t منفی است، باید گفت مقدار میانگین محاسبه شده به شکل معنی داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه شده) است. به عبارتی دیگر شاخص اشاعه اطلاعات مجموعه های خطی در کتابخانه های مورد مطالعه به طور معنی داری در حد کمی رعایت شده است.

سؤال چهارم: آیا بین میانگین مؤلفه منابع انسانی بخش های نسخ خطی کتابخانه های ایران و استفاده از مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	میانگین مقایسه شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی داری
نیروی انسانی	۷۲	۴۶/۷۴	۱۸/۸۲۵	۲/۲۲۰	۶۰	-۵/۹۷۵	۷۱	۰/۰۰۰

جدول ۵

آزمون t تک نمونه ای برای بررسی وضعیت نیروی انسانی بخش منابع خطی

باتوجه به اینکه مقدار t محاسبه شده $(۵/۹۷۵-)$ با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی دار است، بنابراین بین میانگین محاسبه شده (۴۶۷۴) و میانگین مقایسه شده (۶۰) تفاوت

معنی داری از لحاظ آماری وجود دارد. باتوجه به اینکه مقدار t منفی است، باید گفت مقدار میانگین محاسبه‌شده به معنی داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه‌شده) است. به عبارتی دیگر شاخص استاندارد نیروی انسانی شاغل در بخش مجموعه‌های خطی در کتابخانه‌های مورد مطالعه به‌طور معنی داری در حد کمی رعایت شده است.

سؤال پنجم: آیا بین میانگین مؤلفه نگهداری نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران و رعایت مدیریت دانش تفاوت معناداری وجود دارد؟

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	میانگین مقایسه‌شده	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی داری
حفاظت منیع	۷۲	۳۷/۲۲	۱۵/۸۳۹	۱/۸۶۷	۴۲	-۲/۵۶۰	۷۱	۰/۰۱۳

جدول ۶

آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی وضعیت حفاظت از منابع خطی

باتوجه به اینکه مقدار t محاسبه‌شده (-۲/۵۶۰) با درجه آزادی ۷۱ در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی دار است، بنابراین بین میانگین محاسبه‌شده (۳۷/۲۲) و میانگین مقایسه‌شده (۴۲) تفاوت معنی داری از لحاظ آماری وجود دارد. باتوجه به اینکه مقدار t منفی است، باید گفت مقدار میانگین محاسبه‌شده به‌طور معنی داری کمتر از میانگین نظری (مقایسه‌شده) است. به عبارتی دیگر شاخص حفاظت و نگهداری از بخش مجموعه‌های خطی در کتابخانه‌های مورد مطالعه به‌طور معنی داری در حد کمی رعایت شده است.

باتوجه به مقایسه میانگین هر یک از شاخص‌ها با میانگین جامعه مورد مطالعه، بخوبی می‌توان دریافت که مدیریت دانش در کتابخانه‌های مورد بررسی در حد مطلوب نیست.

نتیجه‌گیری

باتوجه به تعریف «هدف‌مدار» مدیریت دانش که روشی برای شناسایی، ذخیره، سازماندهی و بازبایی پایگاه دانش سازمانی و تجربه پراکنده در سازمان می‌داند، می‌توان به‌خوبی دریافت که در بخش‌های خطی ایران مؤلفه‌های مورد بررسی مطابق با رویکرد مدیریت دانش در حد مطلوب نیست. شایان ذکر است که در فضای نسخ خطی به‌خصوص در کتابخانه‌های کوچک و شهرستان‌ها هنوز ابعاد الکترونیکی رشد خوبی نداشته و نیازمند توجه بیشتری است. البته در کتابخانه‌های بزرگ دارای نسخه‌های خطی کارها و اقدامات مفیدی در زمینه رقومی سازی مجموعه‌ها انجام شده است. در این بخش به تفکیک، نتایج تحقیق در ارتباط با پرسش‌ها به اختصار مطرح می‌شود و پیشنهادهای برای رسیدن به حد مطلوب ارائه می‌شود.

همانطور که مطالعات آماری نشان داد، میانگین این شاخص (۳۷/۹۲) در حد مطلوب نیست و تنها پاسخ‌دهندگان به تناسب خرید نسخ با اهداف سازمان پاسخ مثبت دادند و دیگر سؤالات از نمرات پایینی برخوردارند. لذا پیشنهادت زیر برای رسیدن به وضعیت مطلوب ارائه می‌شود:

- ضرورت تدوین خط مشی مدون در انتخاب و گردآوری منابع خطی
- درک صحیح اهداف کتابخانه مادر
- شناسایی منابع خطی موجود در ایران
- ایجاد پایگاه داده در زمینه نسخه‌های خطی
- ایجاد بانک اطلاعات فروشندگان، اهدا کنندگان، و وقف کنندگان نسخ خطی
- تهیه فایل‌های الکترونیکی از مشخصات نسخه‌های تهیه شده
- اختصاص بودجه خاص برای خرید نسخه‌های خطی
- ایجاد بازارهای داخلی برای خرید و فروش نسخ خطی با حمایت مستقیم دولت
- ایجاد جو اعتمادسازی برای سپردن نسخه‌های خطی به مراکز دارای امکانات ویژه
- آموزش نیروهای انسانی زبده در زمینه شناسایی و ارزیابی دقیق نسخه‌های خطی و قیمت‌گذاری و تقویم درست نسخ

میانگین این مؤلفه (۲۸/۹۰) از حد متوسط پایین‌تر است، اما نمره بالای پاسخ برخی از سؤالات نشان از وجود استفاده از فناوری اطلاعات و فهرست‌های الکترونیکی در کتابخانه‌هایی چون: ملی، ملک، مرعشی، آستان قدس رضوی، کتابخانه دستغیب شیراز، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و چند مرکز دیگر است. بسیاری از پاسخ‌دهندگان به سؤالات متفق القولند که فهرست‌نویسی نسخ خطی نیاز به یک الگوی واحد و استاندارد دارد تا به‌عنوان یک الگو، مورد استناد تمام فهرست‌نویسان نسخه‌های خطی در ایران و کشورهای اسلامی قرار گیرد.

همچنین پاسخ‌دهندگان ضرورت آموزش نیروهای انسانی در این زمینه را ضروری دانسته‌اند. لذا پیشنهاد می‌شود برای رسیدن به وضعیت مطلوب در این زمینه کارهای زیر انجام شود:

- بازنگری و تجدیدنظر در فهرس قدیمی
- شرکت کتابداران متخصص در زمینه نسخ خطی، کتابداری، طراحی و بازنگری در نرم‌افزارهای موجود در بخش‌های خطی
- امکان جست‌وجوی یکپارچه نسخ خطی مراکز به‌صورت مختصر و در مواردی (با موافقت مسئولین) به‌صورت تمام‌متن
- تهیه بانک اطلاعاتی فهرست‌نویسان نسخ خطی کشور و امکان دسترسی به ایشان
- تهیه الگویی یکپارچه و استاندارد برای فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران

- آموزش مداوم نیروهای انسانی به‌شکل کارگاه، دوره‌های کوتاه و میان‌مدت و حتی واحدهای دانشگاهی به‌صورت حضوری، و حتی مجازی و آموزش از راه دور
باتوجه به ضرورت دسترس‌پذیری اطلاعات نسخ خطی و استفاده از شکل‌های چاپی و الکترونیکی نسخ برای این مؤلفه نیز رقم میانگین نمونه (۳۶۱۱) در مقایسه با میانگین کل (۵۷) رقم بالایی نیست، اما نشان‌دهنده پیشرفت‌هایی در زمینه اشاعه اطلاعات نسخ خطی است. این تحقیق نشان می‌دهد بسیاری از کتابخانه‌های دارای نسخه خطی اقدام به تهیه نسخه الکترونیکی از مجموعه خود کرده‌اند و در کتابخانه‌های بزرگ امکان استفاده از نسخه الکترونیکی نسخ به‌راحتی فراهم شده است؛ اما هنوز روش‌های الکترونیکی مانند ارتباط مجازی، کنفرانس‌های مجازی و اینترنت در بسیاری از کتابخانه موجود نیست. در زمینه اشاعه اطلاعات موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

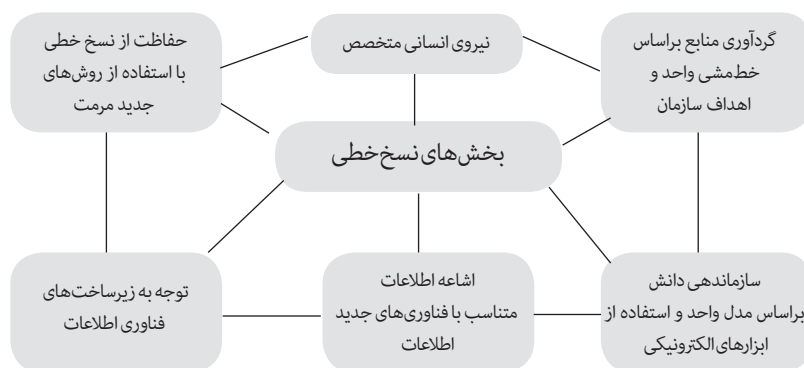
- استفاده از خدمات آگاهی‌رسانی چاپی و الکترونیکی در کتابخانه‌ها
- استفاده از خدمات تحویل مدرک
- امانت بین کتابخانه‌ای (البته نسخه‌های الکترونیکی)
- ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی مخصوص نسخ خطی که در زمینه‌های مختلف در این حوزه فعال باشند.

- طراحی وب‌سایت و یا بخشی از سایت کتابخانه‌ها به نسخ خطی
- ایجاد امکان ارتباط الکترونیکی بین متخصصان و کتابداران مراکز
- استفاده از نظام‌های هوشمند برای روزآمدسازی اطلاعات حوزه نسخ خطی
- ایجاد اصطلاحنامه نسخ خطی
- نیازسنجی اطلاعات

باتوجه به ضرورت به‌کارگیری نیروهای متخصص و آشنا با حوزه نسخ خطی در زمینه‌های مختلف فهرست‌نویسی، گردآوری، حفاظت و اشاعه اطلاعات، همچنین مدیریت نیروهای انسانی مجموعه‌های خطی، این مؤلفه در بخش‌های مورد مطالعه بررسی شد. در بررسی توصیفی مشخص شد که بیش از ۴۴ درصد از پاسخ‌دهندگان دارای تحصیلات کتابداری بودند، که این آماری مهم است و نشان از حضور کتابداران در این عرصه دارد؛ اما پاسخ به سؤالات و میانگین به‌دست آمده (۶۷۷۴) از میانگین مقایسه‌شده (۶۰) نشان از مطلوب نبودن این مؤلفه در بخش‌های نسخ خطی است. لذا پیشنهادات زیر برای رسیدن به وضعیت مطلوب و بهره‌گیری از این سرمایه‌های سازمانی ارائه می‌شود:

- به‌کارگیری افراد متخصص در زمینه نسخ خطی
- تخصیص بودجه لازم برای جذب نیروهای انسانی

- آموزش کارکنان مستعد و علاقه‌مند
- ایجاد ارتباط بین کارکنان متخصص این حوزه به شکل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی
- ایجاد بانک اطلاعات متخصصان نسخ خطی و امکان دسترسی به ایشان
- توجه به نیروهای انسانی و استفاده از روش‌های امتیازدهی
- باتوجه به اهمیت حفاظت از منابع خطی در کشور، میانگین (۳۷/۲۲) به دست آمده از میانگین مقایسه شده (۴۲) نشان از پایین بودن توجه به امر حفاظت در کتابخانه‌های دارای نسخ خطی است. لازم به ذکر است به دلیل بالا بودن هزینه دستگاه‌های مرمت جدید نسخه‌های خطی، همه کتابخانه‌ها دارای نسخ خطی قادر به تهیه این دستگاه‌ها نیستند و در نتیجه از متخصصان مرمت نیز بی‌بهره‌اند. برای رفع این مشکل پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:
- تربیت نیروی متخصص مرمت
- به‌کارگیری متخصصان مرمت کتابخانه‌های بزرگ برای بررسی نسخه‌های خطی کتابخانه‌های فاقد نیروی انسانی متخصص
- واگذاری کتاب‌های آسیب‌دیده به کتابخانه‌های دارای دستگاه‌های مرمت برای آسیب‌زدایی و مرمت نسخه‌ها
- تدوین خط‌مشی واحد برای حفاظت از نسخ خطی و استفاده از نسخ
- تهیه نسخه الکترونیکی از نسخ خطی برای حفاظت از این نسخ
- آموزش کارکنان برای تشخیص نسخه‌های آسیب‌دیده و جدا کردن آنها
- آموزش شرایط نگهداری بهینه نسخ خطی
- ادغام کتابخانه‌های کوچک فاقد امکانات نگهداری نسخ با کتابخانه‌های دارای امکانات در منطقه یا شهر مربوطه
- در نهایت شاید بتوان در یک الگوی ساده، آرمان مشترک اغلب کتابخانه‌های دارای نسخ خطی را در نمودار زیر نشان داد:

منبع

- پریخ، مهری (۱۳۸۲). «مدیریت دانش: ابزاری برای ایجاد تحول در مدیریت کتابخانه‌ها». *فصلنامه کتاب*، ۱۴(۴): ۱۱۲-۱۲۶.
- حسن‌زاده، محمد (۱۳۸۳). «نقش کتابداران و اطلاع‌رسانان در مدیریت دانش سازمان‌ها (با نگاهی به سرفصل‌های مقاطع سه‌گانه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران)». *فصلنامه کتاب*، ۱۵(۵۹): ۱۰۱-۱۱۳.
- (۱۳۸۴). «مدیریت اطلاعات و دانش: رویکرد مقایسه‌ای». *اطلاع‌شناسی*، ۲(۵ و ۶): ۷-۲۲.
- خوشبخت، ملیکا (۱۳۸۸). «بررسی میزان انطباق بر قواعد فهرست‌نویسی در پیشینه‌های کتابشناختی موجود در پایگاه نسخ خطی خانه کتاب». کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه شهیدبهشتی.
- روحی‌دل، الهه (۱۳۸۵). «طرح تدوین اصطلاحنامه نسخه‌شناسی در ایران». کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- غلامحسین‌زاده خبیصی، زهره (۱۳۸۴). «بررسی میزان بهره‌گیری از فن‌آوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران». کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- گزنی، علی (۱۳۸۴). «فرآیند تعیین راهبرد دانش سازمانی در نظام‌های مدیریت دانایی». ارائه شده در پنجمین همایش مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن (تهران، ۱ و ۲ آذر).
- محبوب، سیامک (۱۳۸۹). «نسخ خطی و چاپ سنگی در نهاد کتابخانه‌های عمومی». *کلیات کتاب ماه*، ۱۳(۱۲): ۱۰۴-۱۰۷.
- مطلبی، داریوش (۱۳۸۹). «فناوری اطلاعات در خدمت نسخه‌های خطی (یادداشت سردبیر)». *کلیات کتاب ماه*، ۱۳(۱۲): ۲-۳.
- ناصری مالوانی، علیرضا (۱۳۸۵). «امکان‌سنجی حفاظت و نگهداری نسخ خطی در کتابخانه‌های ملی، ملک، دانشگاه تهران، مرعشی‌نجفی... با طرح دیجیتالی کردن این نسخ». کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- نازی، ایوب (۱۳۸۹). «بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب». کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه شهیدبهشتی.
- یزدان‌نیا، رضیه (۱۳۸۹). «تحلیل محتوای خط‌مشی دسترسی و ارائه خدمات بخش نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کشور و ارائه راهکار». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه الزهرا.

Abdelhamid Boujdad M'kadem, Nieuwenhuysen (2010). "Digital access to cultural heritage material: Case of the moroccan manuscripts". from: www.emerallinsight.com/0160-4953.htm

King, N. (1999). "Knowledge management applying manufacturing theory in knowledge-based industries". *Management Accounting*, 77(3): 397-416.

Perez, E. (1999). "Knowledge management in Library". *Database*, 22 (2): 75-84.

Russell, Beth M. (2004). "Special collections cataloging at a Crossroads: A survey of ARL libraries". *The Journal of Academic Librarianship*, 30(4): 294-303.

استناد به این مقاله:

روحی دل، الهه؛ ریاحی نیا، نصرت (۱۳۹۲). «وضعیت بخش های نسخ خطی در کتابخانه های ایران براساس مؤلفه های مدیریت دانش». *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۴(۲): ۱۸۴-۱۹۸.